

УДК 336.71

*Н. Ю. Фітас, аспірант
Ужгородського національного університету*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “ЕФЕКТИВНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

У статті розглянуто проблему ефективності в контексті банківської діяльності. Автором досліджено економічну природу категорії “ефективність” та виокремлено її риси з метою врахування при визначенні ефективної діяльності банку.

Ключові слова: ефективність, діяльність банку.

Постановка проблеми. Питання ефективності банківської діяльності є досить складним і багатогранним, оскільки стосується всіх без винятку напрямків і сфер банківського бізнесу, знаходиться під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Воно є актуальним не тільки на рівні конкретного банку. Низький рівень ефективності банківської діяльності свідчить про неефективне управління активами і пасивами, обмежені можливості розвитку, низькі конкурентні переваги, підвищену чутливість до ринкових ризиків. У разі негативних тенденцій все це може призвести до серйозних проблем у діяльності банків, а несвоєчасно вжиті заходи – до банкрутства. Отже, діяльність банків завжди повинна характеризуватися достатнім рівнем ефективності, що дедалі актуальніше в умовах високої конкуренції та в посткризовий період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідження сутності категорії “ефективність” зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці: П. Роуз, Дж. Сінкі, М. Алле, И. Ансофф, Л. Рассел Акофф, В. М. Усоскін, О. І. Лаврушин, А. М. Герасимович, О. В. Дзюблюк, О. Примостка, І. Панасій-Варгуленко та ін.

Однак при всій значущості їхніх наукових праць питання щодо сутності ефективності банківської діяльності на сьогодні залишається недостатньо розробленим як в теоретичному, так і в методично-практичному аспектах. Тому, на нашу думку, подальшого дослідження потребує комплекс питань, пов'язаних з визначенням сутності зазначеного поняття, виділення основних чинників його формування, розробка уніфікованих показників оцінки ефективності банківської діяльності.

Мета статті – визначення сутності ефективності банківської діяльності, дослідження факторів, що її формують.

Виклад основного матеріалу. Пліуралізм наукових поглядів і нечіткість визначення категорії ефективності і сьогодні часто призводить

до ототожнювання її з іншими економічними поняттями. Наприклад, термін “ефективність” часто використовують як синонім продуктивності, рентабельності, прибутковості, результативності тощо.

Відсутність єдиного визначення ефективності пов’язана з досить неоднорідною внутрішньою структурою, оскільки цілісність, багатомірність, динамічність і взаємопов’язаність різноманітних сторін господарської діяльності знаходять своє вираження за допомогою цієї категорії [4, с. 137].

Для правильного розуміння сутності поняття “ефективність банківської діяльності” насамперед доцільно визначитися із змістом самого терміна “ефективність”, що, на думку більшості науковців, є однією з найскладніших категорій сучасної економічної науки.

Щодо терміна “ефективність”, то дана категорія походить від латинського слова *effectus*, що в перекладі означає “результат, наслідок чого-небудь, яких-небудь дій, причин”, а ефективний (*effectivus*) означає такий, що дає ефект, але не будь-який, а намічений заздалегідь. Звідси ефективність трактується як результат цілеспрямованої дії [8].

У ретроспективному плані прийнято вважати, що термін “ефективність” ввели до наукового вжитку В. Петті і Ф. Кене, які використовували його не як самостійне економічне поняття, а вживали у значенні результативності для оцінювання урядових та приватних заходів з позиції сприяння покращенню економічного життя [3, с. 194–195].

Згодом дане поняття зустрічається у працях Д. Рікардо, який термін “ефективність” використовує вже не в значенні результативності, а як відношення результату до певного виду витрат, тобто категорія “ефективність” набуває вже те специфічне значення, яке було важливим з точки зору економіки при оцінці певних дій. Ним також була зроблена спроба оцінити ефективність капіталу. Зокрема, Д. Рікардо довів, що чим менш довговічний капітал, тим більше потрібно витратити праці для збереження його первісної ефективності. З цього часу поняття “ефективність” набуває статусу економічної категорії [2].

З кінця XIX ст. термін “ефективність” починає втрачати своє чисто економічне значення і використовується для оцінки різноманітних дій. Цьому сприяли такі обставини:

- економіка перестала бути тільки сферою економістів, наприклад, розвиток машинного виробництва сприяв змінам задач, функцій і сфери відповідальності інженерів. Наприклад, один з перших представників теоретиків менеджменту Г. Емерсон вважав ефективність основним завданням управління, причому вживав даний термін у різних значеннях. Проте він зробив надзвичайно важливий вклад у розвиток даного поняття – побачив у ефективності те, що не було виявлено в економістів, – її зв’язок з функціональністю;

- розвиток праксеології (ефективність у Т. Котарбінського – творця праксеології) відрізняється багатозначністю вживання. Це пов'язано з тим, що ефективність, правильність і успішність не відділялися один від одного. Ефективність набуває рис корисності, точності, майстерності, чистоти. При цьому корисним з точки зору заданої мети є така дія, завдяки якій досягнення мети стає можливим або більш досяжним; точність визначається як ступінь розбіжності (невідповідності продукту зразку); майстерність означає багатофункціональність продукту; чистота визначається як ступінь наявності невідповідності головним і побічним цілям, тобто як свого роду ступінь “домішок”.

Подальший розвиток поняття “ефективність” в рамках праксеології одержало в роботах Я. Зеленецького, який розглядає три рівнозначні критерії: економічність (відношення результату до витрат), вигідність (відношення результату до потреб) та ефективність (відношення результату до цілей). Таким чином, він визначає ефективність не просто як відношення між результатом і метою, а як відношення, опосередковане цінностями, причому не зводить цінності тільки до матеріальних [2].

У процесі виробництва, крім економічних результатів, значну увагу починають приділяти соціальним факторам, тому ефективність набуває ще й соціального забарвлення.

Таким чином, відбулася універсалізація поняття “ефективність” і його застосування в усіх сферах життя. Але незважаючи на різні точки зору основні аспекти визначення змісту та сутності ефективності можна об'єднати в такі підходи:

1) теоретико-сутнісний – розглядає ефективність з позиції результативності діяльності (співвідношення результатів діяльності до витрат або використаних ресурсів). Однак потрібно розуміти, що ефективність та результативність є взаємопов'язаними явищами, що свідчать про якість виконання певної діяльності або функціонування певного об'єкта, але вони не можуть ототожнюватися, оскільки передбачають різний рівень досягнення результату. При цьому результативність є більш загальним поняттям, яке може використовуватися для позначення наслідків як ефективної, так і неефективної діяльності [3, с. 195]. Даний підхід об'єктивно недоречний під час вивчення соціальних, організаційних та інших систем, результати діяльності яких не завжди можуть бути кількісно виражені та об'єктивно відображені;

2) методологічний – трактує ефективність як ступінь відповідності еталону. Цей підхід передбачає співставлення власних показників ефективності з еталонними в аналогічній галузі. При цьому зіставлення показників ефективності дає можливість визначити уразливі і раціональні сторони діяльності установи порівняно з конкурентами і світовими

лідерами [1]. Головним недоліком даного підходу є невиправданий акцент на кількісну характеристику ефективності, що призводить до домінування суто формального спрямування на оцінку результатів діяльності без врахування їх функціональної складової [3, с. 196];

3) цільовий – розглядає ефективність як ступінь досягнення поставленої мети. Проте і цей підхід не позбавлений певних недоліків, що обумовлено такими причинами:

- цілі установи не завжди сформульовані в явному вигляді, наприклад, у вигляді стратегічних цілей, що робить неможливою оцінку ступеня їх досягнення;
- зазвичай сформульовані цілі характеризують бажаний стан установи з багатьох сторін (ринкові, фінансові, організаційні та інші цілі), що ускладнює оцінку ступеня їх досягнення, при цьому очікуваний результат пов'язаний не тільки із первісно встановленими цілями, але й з тими, що раптово виникли, проміжними цілями;
- формування цілей діяльності установи має суб'єктивний характер, оскільки залежить від урахування інтересів зацікавлених груп, що, як правило, призводить до їх різноспрямованості, і умов зовнішнього середовища. Внаслідок цього на якість очікуваного результату впливають не тільки якість та “правильність” постановки цілей, але й об'єктивні чинники [1];

4) системний – поєднання різних позицій.

Таким чином, термін “ефективність” є багатозначним поняттям і відображає відношення різних аспектів діяльності: результату і витрат, результату і цілей, результату і потреб, результату і цінностей та ін. [6].

Слід також відмітити, що в західній науковій літературі ефективність визначається за двома поняттями: *effectiveness*, *efficiency* [9, с. 117; 10], хоча менеджери рідко розуміють різницю між цими термінами. У вітчизняній практиці як ефективність розглядається тільки *efficiency*, в той час як *effectiveness* навіть немає аналогу перекладу на українську мову.

В усій науковій літературі увага зосереджена на оцінці *efficiency*. Однак необхідно розуміти, що дана ефективність не є мірилом успіху банку на ринку. Це швидше міра операційної переваги або продуктивності. *Efficiency* відповідає вираз “робити речі правильно” [10] і дана категорія зосереджується на безпосередньому кількісному результаті, може бути обчислена через різноманітні коефіцієнти, а також відображає короткострокову перспективу.

У свою чергу *effectiveness* є ширшим поняттям, в яке органічно входить поняття *efficiency*. *Effectiveness* відповідає вираз “робити правильні речі”. Дане поняття охоплює не тільки кількісний бік діяльності,

а й якісний, зосереджується не тільки на безпосередньому кінцевому результаті, а охоплює сам процес, починаючи з цілей діяльності та управління. Фактично effectiveness виражає, так би мовити, підприємницький талант, який неможливо виміряти, однак можна з часом суб'єктивно оцінити.

Автори [6; 7] вказують, що як ефективність часто також перекладається і термін “performance”, що означає загальний стан організації, включаючи фінансові і нефінансові параметри, досягнутий рівень розвитку і перспективи [10].

При визначенні ефективної банківської діяльності слід урахувати особливості даної діяльності, наприклад, дуалістичний цільовий характер діяльності банку (виконання макроекономічної функції, зокрема фінансового посередника, та мікроекономічної, яка визначає його діяльність як економічного раціонального суб'єкта господарювання), робота банку не з власними коштами, а із залученими, що посилює ризиковий характер діяльності установи тощо. Доцільно також врахувати основні групи факторів, що мають вплив на банківську сферу – внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні).

Серед внутрішніх факторів доцільно виділити:

- організаційні: стратегія банку, рівень менеджменту, кваліфікація кадрів, взаємовідносини з засновниками;
- технологічні: орієнтація банку на розвиток сучасних банківських технологій, потреба ринку в нових банківських продуктах, використання нових комп'ютерних та телекомунікаційних технологій;
- фінансово-економічні: обсяг та структура власних коштів, рівень доходів та прибутку, ліквідність, структура залучення коштів та їх ефективне розміщення.

До зовнішніх можна віднести такі аспекти:

- а) ринкові: економічні умови господарювання, рівень техніки й технології, реальні доходи населення, довіра суб'єктів господарювання та приватних осіб до банківської системи, демографічні чинники, структура ринку, конкуренція, пропозиція і попит на кредит, потенційна кредитоспроможність позичальника, ціна кредитних ресурсів тощо;
- б) адміністративні: важелі державного регулювання [6].

Ефективність банківської діяльності є багатоаспектним поняттям, що пов'язано з суб'єктом, об'єктом, метою тощо. Наприклад, моніторинг ефективності банків залежить від того чия позиція приймається – інвестора (власника), регулятора, клієнта тощо. Двоїста природа ефективності банків є наслідком того, що банки, будучи приватними інститутами, одночасно виступають в якості джерела суспільних благ, тому ефективні з точки зору власників банки можуть бути неефективні з точки зору економіки і навпаки.

Складність визначення ефективності також полягає в тому, що, з одного боку, це загальна категорія, що охоплює як кількісні, так і якісні характеристики ведення банківського бізнесу, але її неправильно зводити до будь-якого одного агрегованого показника, з другого – значна кількість показників не дозволяє об'єктивно оцінювати ведення банківської діяльності, а також ускладнює порівняння наведених даних між різними державами тощо.

Висновки. Отже, ефективність банківської діяльності – багатоаспектне питання, що охоплює як якісну, так і кількісну сторону діяльності банківської установи. Тому визначення змісту ефективної банківської діяльності є досить складний та дискусійний процес, який потребує врахування багатьох факторів, параметрів, зв'язків як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, залежить від суб'єктивних переконань того чи іншого науковця при визначенні даної категорії та її оцінці.

Авторське бачення розглянутого питання таке: ефективність банківської діяльності – це кількісно-якісна характеристика, що відображає здатність досягати визначеної цілі при оптимальному співвідношенні витрачених ресурсів і отриманих результатів за умови врахування всіх факторів впливу та альтернативних сценаріїв ведення банківського бізнесу.

Список літератури

1. Аванесова Н. Е. Основні підходи до визначення категорії ефективність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008dec/6_avanesova.htm.
2. Бізнес-словник: економіка, фінанси, банки, інвестиції, кредити : англо-укр. ; понад 12 500 термінів / [уклад. С. Я. Єрмоленко, В. І.Єрмоленко]. – К. : Школа, 2002. – 720 с.
3. Дехтяр Н. А. Ефективність фінансів державного сектору економіки: сутність, значення та фактори формування / Н. А. Дехтяр, І. М. Боярко, О. В. Дейнека // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 194–201.
4. Сметанюк О. А. Етимологія категорії “ефективність управління організацією” / О. А. Сметанюк, О. П. Созівець // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8(98). – С. 136–140.
5. Солодкая М. С. Надежность, эффективность, качество систем управления [Электронный ресурс] / М. С. Солодкая. – Режим доступу : <http://credonew.ru/content/view/149/24>.
6. Рибалка О. О. Удосконалення сутності поняття “ефективність банківського бізнесу” [Електронний ресурс] / О. О. Рибалка. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6716/1/Rybalka%201.pdf>.
7. Родионов А. С. Оценка эффективности деятельности банка. Методики, технологии, инструменты [Электронный ресурс] / А. С. Родионов. – Режим доступу : <http://crm-portal.ru/ru-22/crm-v-otraslyah/crm-v-bankah/otsenka-effektivnosti-deyatelnosti-banka-metodiki-tehnologii-instrumentyi.html>.

8. Шипович Ю. В. Актуальні питання оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів про охорону довкілля [Електронний ресурс] / Ю. В. Шипович. – Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/41-current-issues-evaluation-of-supervision-of-the-observance-and-application-of-laws-on-environmental-protection.html>.
9. Dictionary of banking and finance. Third edition [originally published by Peter Collin]. – 1991. – 400 p.
10. Mouzas S. Efficiency versus Effectiveness [Електронний ресурс] / S. Mouzas. – Режим доступу : <http://www.impgroup.org/uploads/papers/4729.pdf>.

Отримано 24.12.2012

Summary

The article considers the problem of efficiency in the context of banking. The author studied the economic nature of the categories of “efficiency” and “effectiveness”, selected features of the efficiency of banking.